

tries. We hold that these distinct characteristics can be effectively illustrated in class in order to develop a variety of comparative and cross-cultural competences within Ukrainian school students. To exemplify some of such cases: in Ukrainian fairy tales, benefactors usually appear as simple people or heroes with a supernatural power magically born, whereas in most cases French benefactors are princes, aristocrats or princesses often paralleled with a noble night or a beautiful lady with roots in the medieval courtesy. In continuation, in French folklore dexterity is usually presented as a courteous wit later implemented to some of Charles Perrault's literary fairy-tales embraced by French classicism; meanwhile, in the Ukrainian texts tricksters often pass for self-centered achievers. Further, compared to Ukrainian context, where a flying fire-breathing snake can be embodied as a man, usually a peasant, the image of a dragon in French cases is exceptionally animalistic. There are some extra images of both benefactors, such as fairies, as well as mischiefcreators, such as ogres, that have roots in earlier Celtic or Germanic myths and do not appear in Slavic-based Ukrainian context or have other hypostases. Instead, the Ukrainian folkloric image of a demon is more variable and flexible (he can appear as a trickster, an antagonistic warrior or even a peasant) than the character of a devil, the embodiment of the absolute evil, in French corpus, etc. These and other examples considered in the paper can be investigated more fully and profoundly based on distinct European or Eastern cultural and ethnic contexts, whereas particular observations and discoveries made on the bases of the proposed collection of folkloric material, can be used to empower and facilitate cross-cultural and comparative competences with an emphasis on Ukrainian cultural authenticity as obligatory components of the educational curricula for Ukrainian secondary schools in force.

Keywords: benefactor, cross-cultural competence, comparative studies, French folklore fairy-tale, folklore studies, mischiefcreator, outcast, secondary school, teaching methods, Ukrainian folklore fairy-tale.

УДК 398(477):32

Р. Лихограй, канд. філол. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПОЛІТИЧНІСТЬ ДИТЯЧОГО ФОЛЬКЛОРУ

Розглянуто вплив суспільно-політичної ситуації на тексти дитячого фольклору та його трансмісію. Наскрізною є теза про виокремлення дитиною найпростіших маркерів за позицією "свій – чужий".

Ключові слова: дитячий фольклор, політичність дитячого фольклору, дитячі жанри, "чужий" у дитячих фольклорних текстах.

Зразки текстів політичного фольклору нині можна відшукати в переважній більшості уснопоетичних жанрів. Про це свідчить той факт, що етнічні стереотипи, наприклад, широко представлені вже в дитячому фольклорі. І якщо фольклор дорослих для дітей із зрозумілих причин ще переважно уникає політичних тем, то уже самі діти в текстах, що побутують у їхньому середовищі, навпаки, до таких тем тяжіють. Це можна пояснити психологічним прагненням дитини стати дорослою, якомога швидше ввійти до старшої гендерної групи. Звідси – порушення табуованих чи небажаних у власному середовищі тем (як то секс, наркотики, політика) чи слів (вживання нецензурних висловів).

Російський дослідник В. Лур'є відзначає, що спосіб поділу на "своїх" і "чужих" за національностями є найрозумілішим для дітей. При цьому іноетнічні представники для них віддзеркалюють типи поведінки. У дитячих фольклорних текстах доволі часто можна помітити, що вживання таких етнонімів, як, наприклад, "чукча", "китаєць", вживається у значенні "нерозумної, обмеженої людини" [5].

Водночас доволі часто до етнічного конфлікту в дитячих фольклорних текстах долучається конфлікт соціальний. Наприклад, коли йдеться про відображення колоніальної та постколоніальної дійсності в уснопоетичній творчості дітей із країн колишнього радянського соціалізму, маємо також протиставлення мешканця домінуючого центру (столиці) і дискримінованої провінції. Цим можна легко пояснити популярність у радянських анекдотах (як дорослих, так і дитячих) таких персонажів, як "чукча", "грузин" чи групи персонажів, як "вірменське радіо".

При цьому окрім "класичного" ще з неказкової прози висміювання розумових здібностей чужинців (часто в побутових ситуаціях) у дитячих фольклорних текстах помітне тяжіння до табуованих (а тому цікавих дітям) орально-генітальних тем неklasичної сексуальної орієнтації грузина чи його сексуальної неперемінливості. Це також підкреслює соціальну чужість Кавказця, бо змальовує мешканця гір простакуватим відносно людини центру. Із радянської традиції такий стереотип у сучасній Росії перенесли на всіх мешкаців Кавказського регіону, поєднавши з релігійно-густативними маркерами чужинців. Хоча й висміювання цього сексуально-соціального стереотипу нині має місце. Наприклад, у тексті анекдоту, де персонаж наділений ознаками нетрадиційної сексуальної орієнтації й належить до робіт-

ничого соціуму. Згадаймо анекдот про людину, яка називає себе "геєм", але співрозмовник, з'ясувавши, що та не належить до прогресивного мистецького прошарку, а працює звичайним слюсарем, робить висновок: "Який же ви гей? Ви – п...р!".

"Можливість існування в доповненні до звичайних стереотипів "стереотипів стереотипів" не є виключно теоретичним припущенням. Анекдоти побудовані не лише на стереотипах, але і на грі стереотипами" [1, с. 140]. Отже, попри первинність національного маркера як ідентифікатора "чужого", наявність певних ментальних чи соціальних політичних стереотипів також простежується.

Дитяче мислення доволі близьке до первісного. Л. Леві-Брюль зазначає, що "певна єдиносутність відчувається не лише між членами однієї тотемічної сім'ї, але і між усіма істотами, що складають частину одного і того ж класу... В якості певної аналогії з нашого вжитку можна вказати на те, що інші називають расовою ненавистю, на емоції, які викликає навіть у цивілізованих людей той, хто сприймається чужинцем" [4, с.351].

Оскільки ж перелік ознак "чужості" надзвичайно широкий, а світоглядна чи подекуди навіть релігійна відмінність для дитини – ще надто складна категорія, щоб її визначати, вона користується найбільш помітними візуальними (зовнішній вигляд: ярмолки та пейси у євреїв, паранджа у мусульманської жінки) та аудіальними маркерами. Мовні особливості представників різних національностей чи соціальних прошарків у політичному фольклорі не завжди є реальними лінгвістичними характеристиками, а лише стереотипними уявленнями про них. Грузинська вимова з її наголошенням на голо-сних, протязний балтійський, грубий український чи "акаючий" московський акцент у текстах політичного фольклору певною мірою також мають калькувати і внутрішні особистісні характеристики цих етносів: відкритість і прямотинність, загальмованість, заздрисність, зарозумілість.

Проте роль дорослих у процесі встановлення етнічних стереотипів у дітей важко недооцінити. Через відсутність власного досвіду позиція дитини в тому чи іншому "дорослому" питанні "запозичується" у окремих індивідів, що мають певний авторитет (найчастіше такими виступають батьки чи близькі родичі), або сукупностей індивідів – суспільства (аж до рівня нації).

Згідно з міркуванням В. Лур'є, доволі часто дитина стає не виразником власної думки, а лише ретранслятором чужої. За частотністю чи спрямованістю дитячої ретрансляції можна подекуди визначити напрям пропаганди в державі. Так, О. Капица фіксує гру з примовками бою "чорної сотні" та революціонерів [3, с. 148]. "Частина текстів запозичується у дорослих та старших товаришів. Деякі з них діти адаптують до свого сприйняття і розуміння комічного, деякі запозичують без змін і не завжди зрозумілі дітям. Але знати та розповідати такі анекдоти майже обов'язково. Анекдот – певний символ, досить важливий, щоб іноді імітувати його розуміння. Часто оповідачі закінчують анекдот словами "зрозуміли?" чи "дійшло?". Спочатку дітям цікаві лише елементарні комічні ситуації. І, слухаючи анекдоти, вони вчаться сміятися і пізнавати комічне. Як показали опитування, діти з різним рівнем розвитку реагують на анекдоти по-різному. З'являється можливість використати анекдот як тест на розвиток інтелекту та почуття гумору. Чим старші діти, тим більший вплив фольклору дорослих вони відчують" [5].

Можемо говорити про два види трансмісії політичних смислів, що мають місце в дитячому політичному фольклорі. Пряма засвоюється безпосередньо від дорослих носіїв уснопоетичних текстів, а опосередкована, пройшовши певну фільтрацію, реалізується через освіту й ЗМІ. Обидва види трансмісії є водночас взаємо- і не- залежними, бо не загрожують екзистенції одне одного, хоча повсякчас тісно взаємодіють. "Співвідношення між безцензурною фольклорною творчістю та засобами масової інформації (преса, радіо, телебачення, кіно), що таку цензуру проходять, може змінюватися. Паралельно з тим, як табуовані раніше теми стають менш болючими чи шокуєчими, вони поступово починають відкрито обговорюватися засобами масової інформації. Це дозволяє зробити припущення, що тематичне коло усного фольклору, очевидно, буде вужчати. Однак, можна бути впевненим, що поки є теми, які для більшості членів тієї чи іншої групи справді є табу, існуватиме й безцензурна усна традиція, яка заповнює створену порожнечу. Усний фольклор можна розглядати як найбільш точний барометр суспільної думки з найбільш складних питань, включно з політичними темами" [1, с.190].

Відомий німецький письменник Е. М. Ремарк у своїй книзі "Тіні в раю" згадує "класичний" анекдот такого змісту: "Згадаємо старий анекдот, який розповідали в 19-му р. у Німеччині. Коли хтось стверджував, наче євреї винні в тому, що Німеччина програла війну, співрозмовник казав: "І велосипедисти також". А якщо його запитували: "Чому велосипедисти?" – він відповідав питанням на питання: "А чому євреї?" [6, с. 12]. Класичне дитяче "Если в кране нет воды – значит выпили жида, // Если в кране есть вода – значит жид нассал туда" цілком корелює із дорослим анекдотом.

Очевидно, що й іноетнічні персонажі чи їхні репрезентанти з популярних серед дітей аж до кінця 90-х "садистських віршиків" також віддзеркалюють стереотипні настрої пострадянського дорослого суспільства. У них, попри жартівливі мотиви "чорного гумору", чітко помітно політичне протиставлення: "Дети в подвале играли в СС // – Зверски замучен весь первый подъезд", "Дети в подвале играли в гестапо. // Зверски

замучен сантехник Потапов", "Штирлица зверски Мюллер пытал. // Нюхать портянки свои заставлял".

Одночасно не можна не помітити певної прихованої, хоча й гіперболізованої іронії в текстах пізнього радянського періоду виникнення. Як зазначають сучасні російські вчені (А. Белоусов, В. Головін, Є. Кулешов, М. Лур'є), "більшість дослідників підтримують думку про те, що "садистський вірш" є однією із форм "альтернативної словесності" пізньорадянської епохи, певним підлітковим протестом проти правил життя, що їх нав'язують дорослі" [2, с. 227]; "З усіма відмінностями у визначенні об'єкту висміювання, пародіювання та полеміки садистські вірші інтерпретуються як жанр гостросатиричний, спрямований на дискредитацію стереотипів, що нав'язані панівною культурою. Вони борються із пропагандою усіх рівнів, всіляко дискредитуючи її та виконуючи, таким чином, певну контрпропагандистську функцію" [2, с. 227].

До речі, на користь протестного настрою юнацтва, що виявляється через "перекручування" "офіційних" текстів, говорить і побутування серед дітей молодшого шкільного віку жанру пародії на вірші класиків ("Мені тринадцятий минало, // Мені купили "Жигулі" чи "Мені тринадцятий минало, // Я гнав горілку за селом") чи відомі народні пісні ("Несе Галя воду// Коромисло гнеться, // А пан "Мерседесом" їде і сміється" чи "Ти ж мене підманула").

Автомобіль у контексті цих новотворів постає соціальним маркером елітарності, найвищим виявом успішності, що розвинувся з атрибутів багатства традиційних жанрів – "срібла-злата", "шовку", "шатів дорогих", бойового коня. А процес самогеновариння вказує на реалії навколишньої дійсності. Попри те, що про політичність цих текстів у вузькому розумінні свідчить лише згадка інституту міліції ("мене міліція шукала, // а я сидів у бур'яні"), "дух епохи" дозволяє нам відносити описані пародії до наджанрової категорії "політичний фольклор".

Список використаних джерел

1. Дандес А. Фольклор: семиотика и / или психоанализ / А. Дандес. – М. : Восточная литература, 2003.
2. Детский фольклор: итоги и перспективы изучения // Первый всероссийский конгресс фольклористов: сб. докладов. – М., 2005. – С. 215–242.
3. Капица О. И. Детский фольклор: Песни, потешки, дразнилки, сказки, игры: Изучение. Собрание. Обзор материала / О. И. Капица. – Л. : Прибой, 1928.
4. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении [Электронный ресурс] / Л. Леви-Брюль // "ПЕДАГОГИКАПРЕСС". 1994. – URL : http://royallib.com/book/levibryul_lyusen/sverhestestvennoe_v_pervobitnom_mishlenii.html.
5. Лур'є В. Детский фольклор. Младшие подростки [Электронный ресурс] / В. Лур'є. – Режим доступа до ресурсу : http://www.ruthenia.ru/folktee/CYBERSTOL/I_AM/antologia.html.
6. Ремарк Э. М. Тени в раю / Э. М. Ремарк. – М. : АСТ, Харвест, 2009.

References

1. Dandes A. Folklore: semiotika i / ili psihoanaliz. – Moskva : Vostochnaja literatura, 2003. 279 s.
2. Detskij folklor: itogi i perspektivy izuchenija // Pervyj vserosijiskij kongress folkloristov: sb. dokladov. Moskva, 2005. S. 215-242.
3. Kapica O. I. Detskij folklor: Peshi, poteshki, draznilky, skazki, igry. Izuchenije. Sobiranije. Jbzor materiala. L. : Priboj, 1928. 222 s.
4. Lewi-Brull L. Sverhestestvennoje w perwobytnom myshlenii [Electronnyj resurs] / Lucien Lewi- Brull // "Pedagogikapress". 1994. URL : http://royallib.com/book/levibryul_lyusen/sverhestestvennoe_v_pervobitno_m_mishlenii.html.
5. Lurje V. Detskij folklor. Mladshije podrostki [Electronnyj resurs] / V. Lurje. – Rezhym dostupu do resursu: http://www.ruthenia.ru/folktee/CYBERSTOL/I_AM/antologia.html
6. Remark E. M. Teni v raju. Moskva : ACT, Harvest, 2009. 384 s.

Надійшла до редколегії 07.11.18

R. Lykhohrai, PhD, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

POLITICS IN CHILD FOLKLORE

The article deals with the influence of the social-political situation in the country, society or even families on the texts of children folklore and its transmission in different levels. The main thesis of the article complains the child's selection of the simplest markers in the position "own - alien". Thesis deals with sub-genre category «political folklore». The article proposed a strategy for identifying political texts, depending on the subject and story, and based on different high and low semiosis level. This emphasizes the important role of collective author on political differentiation of the text. The transmission of political meanings in diachronic and synchronic is traced. Presented political stereotypes of ethnic, religious, social, ideological, racial groups at different levels of political conflict and dependent nature of their interaction «own - alien» On examples from different genres and times presented national political concepts of the indigenous population of Ukraine. Also demonstrated their ways of implementation and transmission at present folklore communication. The article analyzes the poetic depiction of political features images, their attribution and mental markers. Done distribution of political texts: prose – on conflict topics; social lyrics and proverbs – according to valuation paradigm of «collective author»; neoplasms – mechanisms for implementation in statics and dynamics. The thesis analyzes the ways of transmission of political ideas of traditional folklore to modern texts with their new formation and vision.

Keywords: children's folklore, politics of children's folklore, children's genres, "foreign" in children's folklore texts, political folklore, transmission, image of «foreigner», ethnic stereotype, semiosis, overgenre category.